

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У ЗАРУБІЖНИХ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ**Л.В.Ружи́ло**

***Анотація.** В статті висвітлено аналітичний огляд останніх досягнень в дослідженні проблеми розвитку особистості в зарубіжних психологічних і педагогічних теоріях. Серед згаданих в статті концепцій – когнітивна, типологічна соціопсихологічна, заснована на гуманістичній теорії освіти.*

***Ключові слова:** розвиток особистості, зарубіжні психолого-педагогічні теорії, гуманістична теорія освіти, когнітивна, типологічна та соціопсихологічна теорії.*

***Аннотация.** В статье представлен аналитический обзор последних достижений в исследовании проблемы развития личности в зарубежных психологических и педагогических теориях. Среди упомянутых в статье концепций – когнитивная, типологическая и социопсихологическая, основанные на гуманистической теории образования.*

***Ключевые слова:** развитие личности, зарубежные психолого-педагогические теории, гуманистическая теория образования, когнитивная, типологическая и социопсихологическая теории.*

***Summary.** The article presents an analytical review of the recent achievements in the study of the problem of personality development in foreign psychological and pedagogical theories. Among the conceptions mentioned in this article are the cognitive, typological and psychosocial ones based upon the humanistic philosophy of education.*

***Key words:** personality development, foreign psychological and pedagogical theories, humanistic philosophy of education, cognitive, typological and psychosocial conceptions.*

Постановка проблеми. Проблема розвитку особистості постає у сучасних педагогічних і психологічних дослідженнях у новому баченні. Довгий час зарубіжна концепція розвитку обмежувала увесь період становлення особистості періодом дитинства, знаходячись під впливом фрейдизму та феноменології. У вітчизняній психології, з огляду на мінімізацію ролі особистості у суспільстві, також заперечувалася необхідність вивчення закономірностей і шляхів індивідуального розвитку. На даний час інтенсивно розвиваються психолого-педагогічні напрямки досліджень, які формують цілісне уявлення про процес розвитку особистості як невіддільної реалізації індивідуального потенціалу, становлення людини як суб'єкта діяльності і життєтворчості.

Виклад основного матеріалу. Особистісний розвиток учня, інтегральна складова освітньої місії школи, є необхідною передумовою підготовки майбутнього громадянина до продуктивної праці й функціонування у демократичному суспільстві. Власне сам розвиток особистості потрактовується як поглиблення розуміння себе, розширення особистісних, культурних і соціальних перспектив та інтересів, вивільнення від догм, упереджень, розвиток особистісних моральних та етичних стандартів [9; с.162]. У вітчизняних педагогічних працях розвиток особистості є ключовим поняттям акмеології – науки, що інтегрує у собі психологічні й педагогічні параметри особистісного становлення, вивчає закономірності й шляхи досягнення досконалості у всіх видах індивідуальної діяльності людини [1]. Акмеологія розглядає розвиток упродовж усього життя людини. Аналогом акмеологічного підходу є теорія К.Роджерса, згідно з якою індивід керується вродженими тенденціями до розвитку своїх можливостей, що забезпечують його ускладнення й збереження.

Інтеграція принципів особистісного розвитку в освітній процес означає перехід від системи контролю до системи внутрішнього керування. К.Мустака наголошує, що при системі контролю відбувається самовідчуження – процес, в ході якого людина у своїй життєдіяльності мимоволі відволікається від власних внутрішніх потреб, уявлень, досвіду, а натомість скеровує своє життя у визначеному для неї руслі. При цьому, наголошує дослідник, людина поступово втрачає здатність усвідомлювати свої внутрішні стани та потреби й довіряти їм, перебуває у конформній позиції стосовно різних соціальних одиниць і вчиться виконувати визначену їй кимось іншим роль. Програмуєчий і запрограмований існують у контексті взаємного відчуження [7; с.4]. Надання можливості для самоусвідомлення, оцінки власних цінностей, визначення мети її розвитку почуття значимості може допомогти дитині пов'язати свою життєтворчість з її істинною внутрішньою спрямованістю.

Основою для зарубіжних теорій особистісного розвитку слугує гуманістична концепція А.Маслоу [6], згідно з якою людина має внутрішню природу, яка стає керуючим фактором і яку

можливо дослідити; внутрішня природа є доброю або нейтральною, але не злою; за умови актуалізації внутрішня природа забезпечить психологічне здоров'я, продуктивність праці й комфортний емоційний стан; культурологічний тиск, неправильні ставлення й звички можуть зруйнувати внутрішню природу, але навіть у пригніченому стані вона буде прагнути актуалізації.

Зарубіжні теорії особистісного розвитку можна умовно поділити на три основні напрямки: соціопсихологічний, когнітивний і типологічний.

Так, соціопсихологічні теорії розглядають розвиток як процес змін у мисленні, почуттях, поведінці, оцінках і відносин з іншими [9] і включають теорію восьми криз розвитку Еріксона, модель статусу ідентичності Я Марсія. Паскарелла і Торенціні визначили сім векторів особистісного розвитку: розвиток компетенцій (інтелектуальних, соціальних, фізичних і практичних навичок), контроль емоцій (розвиток емоційного інтелекту, віднайдення індивідуальних шляхів подолання гніву, тривоги, депресії, почуття сорому й провини), перехід від автономності до взаємної позитивної залежності (цей вектор передбачає розвиток самодостатності, відповідальності й самостійності), розвиток зрілих міжособистісних відносин (включає розвиток толерантності, здатності цінувати розбіжності й розвивати близькі відносини), встановлення ідентичності (почуття себе у соціальному, історичному й культурному контексті, увиразнення Я-концепції через соціальні ролі, стиль життя, усвідомлення себе через систему зворотніх дій, самоприйняття та самоповага), постановка цілей (усвідомлення свого покликання, інтересів, формування плану дій і низки пріоритетів), розвиток особистісної цілісності (гуманізація і персоналізація цінностей, розвиток конгруентності шляхом приведення у відповідність особистих цінностей до соціально відповідальної поведінки).

У когнітивних теоріях розвитку особистості розглядаються зміни у мисленні й розвитку рамок цінностей, концептів і уявлень. Когнітивіст В.Перрі визначила дев'ять позицій інтелектуального й етичного розвитку, що згруповані у три основних етапи. Перший етап має назву модифікованого дуалізму, який означає, що учні здатні формулювати категоричні судження у рамках чорно-білого бачення реалій дійсності; на другому етапі відбувається перехід до релятивізму й поява аналітичних суджень; третій етап передбачає перехід до індивідуальних преференцій, розвиток власних суджень, цінностей, бачень і сприйняття інших людей. Автор ще однієї когнітивної теорії розвитку Роберт Кеган акцентує увагу на інтраособистісному аспекті пізнання й розділяє особистісний розвиток на дві фази: фаза інтерперсонального Я і фаза інституційного Я. У першій фазі учень відчуває, що він є таким, яким його визначають його відносини, у фазі інституційного Я відбувається усвідомлення того, що соціальні зв'язки не визначають сутності Я, і учень переходить до автономії, власної системи уявлень та ідентичності [4]. Типологічні теорії розглядають розвиток особистості у контексті таких типологічних чинників, як тип темпераменту, стиль учіння, соціоекономічні умови життя. На відміну від соціопсихологічних і когнітивно-структурних теорій, вони не вказують шлях власне до розвитку, оскільки не представляють систему, що складається з етапів, через які проходить індивід. Найбільш яскравими представниками таких теорій є теорія професійного інтересу Холланда і теорія типу особистості Майєра-Бріггса. Теорія професійного інтересу широко застосовується у профорієнтаційному консультуванні і описує шість типів особистості.

Реалістичний тип: надає перевагу роботі з предметами, інструментами, машинами й тваринами. Особи такого типу цінують статус і владу. **Дослідницький тип:** надає перевагу системним дослідженням, націленим на те, аби розуміти й контролювати фізичні, біологічні й культурні феномени. **Художній тип:** надає перевагу спонтанним, творчим формам роботи, що не підлягають зовнішньому контролю. Такі люди є компетентними у мовах, мистецтві, літературі тощо. **Соціальний тип:** надає перевагу навчанню інших, інформуванню, лікуванню й просвітницькій діяльності. Для таких осіб важливо допомагати іншим і вести активне соціальне життя. **Підприємницький тип:** надає перевагу роботі з іншими людьми для досягнення організаційних цілей і матеріальної вигоди. **Конвенційний тип:** надає перевагу роботі з інформацією у системному, впорядкованому, ретельно продуманому режимі. Такі люди підходять для роботи з фінансами й у сфері бізнесу.

У теорії Майєрса-Бріггса міститься чотири шкали розвитку. У першій шкалі ранжовані показники факторів інтра- й екстраверсії. Друга шкала відображає тип пізнання – чуттєвий (пізнання із застосуванням п'яти органів чуття) і надчуттєвий (інтуїтивний). Третя шкала демонструє індивідуальні відмінності у плані прийняття рішень, оформлення висновків і суджень. Особи мисленнєвого типу надають перевагу логіці, об'єктивності й неупередженим судженням в процесі прийняття рішень. Особи чуттєвого типу приймають рішення на основі цінностей, суб'єктивності й потреб людей, що мають відношення до ситуації. Четверта шкала пов'язана з типом управління світом. «Судейський» тип прагне до структурування й організації світу, намагається власноруч займатися

вирішенням проблем і прийняттям рішень. «Пізнавальний тип» навпаки прагне тримати вибір відкритим, зібрати більше інформації, жити за гнучкою системою [8].

Спіралеподібна модель розвитку особистості учня Сюзан С. Дардж (Susan C. Darge) ґрунтується на принципах гуманістичної психології і теорії розвитку особистості учня й орієнтується на реалізацію таких цілей, як встановлення ідентичності, оцінка цінностей, розвиток цільових установок і розробка стратегії їх практичної реалізації, самоусвідомлення. Будучи своєрідним прототипом еволюційної спіралі, що демонструє один з базових законів діалектики – заперечення заперечення (утвердження елементів нового за рахунок заперечення елементів старого) – дана модель містить вісім компонентів, які в інтегрованому вигляді відображають сутність процесу розвитку особистості. Це такі компоненти, як: внутрішня спрямованість на самоактуалізацію, розвиток ідентичності (Хто я?), оцінка цінностей (У що я вірю?), визначення мети (Яка моя місія?), вибір цілей (Які етапи я маю пройти?), планування (Який мій шлях?), практична діяльність (Як мені пройти свій шлях?), оцінка здійсненого (Чому я навчився?), рефлексія (Що це означає?), подальший розвиток самосвідомості (Хто я є зараз?). Діалектичний характер моделі виявляється у тому, що включені у неї компоненти є водночас етапами, які проходить людина невпинно, на щоразу глибшому рівні у процесі свого розвитку впродовж усього життя. Спіральна репрезентація моделі відображає постійний особистісний ріст, що є динамічним, не статичним процесом і відбувається за рахунок регулярного повернення до попередньо сформованої якості з обов'язковим її нарощуванням. Дана модель є основою на гуманістичних принципах свободи, вибору, цінності, особистої відповідальності, автономії, цілеспрямованості й особистої значущості [3]. Усі сучасні педагогічні дослідження з даної проблеми базуються на переконанні, що розвиток особистості являє собою єдиний біосоціальний процес, у якому відбуваються не лише кількісні, а й якісні зміни. На думку І.Беха, у виховному процесі доцільніше (і для цього є достатні теоретико-експериментальні підстави) виходити з того, що особистісний розвиток людини природно не запрограмований, він є явищем соціальним і відбувається залежно від оволодіння вихованцем надбаннями людської культури.

Висновки. З огляду на те, що розвиток особистості є генеральною метою виховання й базовим поняттям багатьох педагогічних теорій, актуальним питанням є впровадження напрацьованих з проблеми розвитку особистості у педагогічну практику. Одним із способів ефективної взаємодії між вихователем і вихованцем у плані особистісного розвитку останнього є коучінг (англ. *couch* – консультувати, тренувати) – система реалізації соціального, особистісного й творчого потенціалу вихованця з метою отримання максимально можливого ефективного результату. Чотири базових етапи коучінга складають: постановка мети, аналіз актуальної ситуації, вибудовування шляхів досягнення і, власне, досягнення мети. Індивідуальне консультування у системному вигляді наразі не функціонує в українській системі освіти, як у навчанні, так і у вихованні, що заперечує можливість повного використання індивідуального потенціалу кожної окремої дитини. Дослідження існуючих психолого-педагогічних теорій розвитку особистості не лише розширює концептуальну базу вітчизняних досліджень з даної проблеми, але, завдяки своєму практичному й прикладному спрямуванню, сприяє диверсифікації наявних систем психопедагогічної діагностики. Окрім того, ці теорії можуть слугувати основою для індивідуальних акмеограм і програм росту.

Література

1. Деркач А.А. Акмеология: учебное пособие / А. Деркач, В. Зазыкин. – СПб.: Питер, 2003. – 256 с. – (Серия “Учебное пособие”).
2. Arnold, K. College student development and academic life / K. Arnold, I. C. King. – New York: Garland Publishing, 1997. – 467 p.
3. Darge, S.C. My theory of counselling / S. C. Darge. – University of Wisconsin Stout, Menomonie, WI. – 1994. – 89 p.
4. Kegan, R. The evolving self / R. Kegan. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1982. – 147 p.
5. Marcia J.E. Identity in adolescence. In J. Adelson Handbook of adolescent psychology / J. E. Marcia. – New York: Wiley, 1980. – pp. 159-187.
6. Maslow, A.H. Toward a new psychology of being (2nd ed.) / A. H. Maslow – New York: Van Nostrand Reinhold, 1968. – 68 p.
7. Moustakas, C. Personal growth: The struggle for identity and human values / C. Moustakas. – Cambridge, MA: Howard A. Doyle Publishing Company, 1971. – 159 p.
8. Myers, I.B. Introduction to type: A description of the theory and applications of the Myers-Briggs Type Indicator (4th ed.) / I. B. Myers. – Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press, 1987. – 127 p.
9. Pascarella, E.T. How college affects students: Findings and insights from twenty years of research / E. T. Pascarella, P. T. Terenzini. – San Francisco: Jossey-Bass, 1991. – 378 p.
10. Perry W.G. Form of intellectual and ethical development in the college years. A scheme / W. G. Perry. – New York: Holt, Rinehart and Winston, 1968. – 273 p.